

Arkadiusz Morawiec

R

Zofia Romanowiczowa
Pisarka nie tylko
emigracyjna

Literaturoznawstwo

Sylwetki

Zofia Romanowiczowa
Pisarka nie tylko
emigracyjna

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Arkadiusz Morawiec

Zofia Romanowiczowa
Pisarka nie tylko
emigracyjna

 WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Łódź 2016

Arkadiusz Morawiec – Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny
Katedra Literatury Polskiej XX i XXI wieku, ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź

RECENZENT
Krzysztof Dybciak

REDAKTOR INICJUJĄCY
Urszula Dzieciatkowska

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ
Katarzyna Gorzkowska

SKŁAD I ŁAMANIE
MUNDA – Maciej Torz

PROJEKT OKŁADKI
Studio 7A

Zdjęcie wykorzystane na okładce: Zofia Romanowiczowa, początek lat 50

ze zbiorów Archiwum Emigracji w Bibliotece Uniwersyteckiej
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

© Copyright by Arkadiusz Morawiec, Łódź 2016
© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2016

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.07071.15.0.M

Ark. wyd. 23,6; ark. druk. 31,125

ISBN 978-83-7969-537-9
e-ISBN 978-83-7969-941-4

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

„Romanowiczowa urosła nie tylko na wielką damę polskiej literatury,
dziś można chyba nazwać ją pierwszą damą, *first lady*,
naszej beletrystyki i nie tylko emigracyjnej”

(Józef Wittlin, *Sono felice...*, 1975)

Moim Bliskim

SPIS TREŚCI

Wstęp	11
-------------	----

I. Szkic biograficzny

Radom	23
Skarżysko-Kamienna – Kielce – Pińczów	29
Ravensbrück – Neu-Rohlau	30
Niemcy – Włochy	35
Paryż	40
Lailly-en-Val	64

II. Recepcja twórczości

Juwenilia	67
Poezja więzienna i obozowa	72
<i>Baśka i Barbara</i>	92
<i>Przejście przez Morze Czerwone</i>	125
<i>Słońce dziesięciu linii</i>	151
<i>Szklana kula</i>	164
<i>Próby i zamiary</i>	175
<i>Łagodne oko błękitu</i>	188
<i>Groby Napoleona</i>	204
<i>Sono felice</i>	214
<i>Skrytki</i>	232
<i>Na Wyspie</i>	257
<i>Ruchome schody</i>	270
<i>Trybulacje proboszcza P.</i>	278
Twórczość przekładowa, teksty naukowe, eseistyka i publicystyka	291
Od (krytycznoliterackich) szkiców do (akademickiej) syntezy. Lata ostatnie	306

III. Bibliografia 1937–2013

Wykaz skrótów	333
Wykaz uwzględnionych czasopism	335
Bibliografia podmiotowa.....	341
Bibliografia przedmiotowa	409
Spis fotografii.....	469
Indeks utworów Zofii Romanowiczowej.....	471
Indeks utworów przetłumaczonych przez Zofię Romanowiczową	479
Indeks osobowy.....	485

WSTĘP

Prezentowane opracowanie poświęcone jest życiu oraz, w głównej mierze, pisarstwu Zofii Romanowiczowej, z domu Górskiej (1922–2010). Składają się na nie trzy zasadnicze części. Pierwszą stanowi szkic biograficzny, oparty na wypowiedziach pisarki, rozmowach z nią i jej korespondencji oraz uwzględniający różnorodne opracowania. Wykorzystano w nim zarówno źródła publikowane, jak i niepublikowane (m.in. zawarte w toruńskim Archiwum Emigracji)¹. Część druga dotyczy recepcji szeroko rozumianej twórczości pisarskiej Romanowiczowej: literackiej, paraliterackiej, metaliterackiej i przekładowej² (ujęcie to, w zamierzeniu obiektywne, nie jest wolne od komentarzy, względnie dopowiedzeń autora niniejszego opracowania)³. Natomiast

¹ Wśród dokumentów biograficznych uwzględniono również korespondencję autora niniejszej książki z Zofią Romanowiczową oraz przeprowadzoną przez niego, 7 XII 2002 r. w Paryżu, kilkugodzinną rozmowę z pisarką, opublikowaną tylko we fragmencie: *O wojnie, obozach i pisaniu*. [Z Zofią Romanowiczową] rozm. Arkadiusz Morawiec. „Odra” 2010, nr 6, s. 28–34. Oba te dokumenty, zbiór listów pisarki oraz zapisana na taśmie magnetofonowej rozmowa, są w posiadaniu autora.

² W części tej nie uwzględniono natomiast, niezbyt obfitej, twórczości radiowej pisarki, albowiem praktycznie nie zyskała ona rezonansu. Jego zaledwie skromne ślady stanowią: uzyskane przez Romanowiczową w 1954 r. wyróżnienie w konkursie Radia Wolna Europa „Głos Wolnej Polski” na słuchowisko radiowe dla Teatru Wyobraźni (za napisany wspólnie z Władysławem Wantułą utwór *Świnka przeszła Pireneje*) oraz ta oto opinia Janusza Kowalewskiego: „Nie pozwoliła się [Romanowiczową] zwieść pokusom radiowym, idzie swoją drogą. I osiąga [jako pisarka] doskonale wyniki” (tenże: *Emigracyjny polonez poezji i prozy*. „Dodatek Literacki »Ostatnich Wiadomości«” 1968, nr 6, s. 1).

³ W tym miejscu autor, niegdyś zdecydowany literaturoznawca-antypozytywista, winien jest wyjaśnienie. Otóż pierwotnym jego zamierzeniem było stworzenie monografii twórczości Zofii Romanowiczowej – praca, w której rolę zasadniczą odgrywałby czynnik interpretacyjny. Autor nie zarzucił całkowicie tego zamysłu, czego śladem są wspomniane komentarze, jednak przede wszystkim, nieco na przekór – w związku z dominującymi w ostatnim czasie w literaturoznawstwie, by tak rzec, „przerostami interpretacyjnymi” (niegdyś

część trzecia zawiera możliwie pełną bibliografię podmiotową oraz przedmiotową życia i twórczości Romanowiczowej.

Część bibliograficzna opracowania zasadniczo nie obejmuje materiałów odnoszących się do życia i działalności męża pisarki, Kazimierza Romanowicza (1916–2010). Zestawienia dotyczące stworzonych i kierowanych przez niego w Paryżu instytucji: składnicy książek i księgarni Libella (1946–1993), wydawnictwa płytowego Pavilon Record Company⁴ (1953–1968), oficyny wydawniczej Libella (1956–1990) oraz Galerie Lambert (1959–1993) już istnieją⁵. Spośród materiałów dotyczących wymienionych instytucji, a także traktujących o córce pisarki, Barbarze Romanowicz (ur. 1950), wybitnej uczonej oraz jej mężu, Marku Jonikasie, wykazano w bibliografii wyłącznie te pozycje,

Janusz Sławiński pisał o „zwłokach metodologicznych”) – postanowił ostatecznie skupić się na dokumentowaniu, nie zaś na interpretacji. Stosunkowo łatwo bowiem, dzisiaj chyba nazbyt łatwo, być interpretatorem, a właściwie użytkownikiem rozmaitych ideologicznych „maszynek interpretacyjnych”, coraz trudniej natomiast być „pozytywistą”, w najlepszym tego słowa znaczeniu, tj. badaczem, który ponad przemijające (literaturoznawcze i ideologiczne) mody przedkłada fakty. Współcześni literaturoznawcy zdają się nazbyt lekceważyć to, co dostrzeżono już i odczytano przed nimi, często nie chce im się nawet zajrzeć do „Polskiej Bibliografii Literackiej” czy „Bibliografii Zawartości Czasopism”, o archiwach i zakurzonych bibliotecznych półkach nawet nie wspominając. W konsekwencji odkrywają... lądy od dawna już znane. Szkoda, że tak się dzieje...

⁴ Jego współzałożycielem był Władysław Wantuła.

⁵ Ich autorką jest Aleksandra Olszewska. Są to publikacje: *Wydawnictwo „Libella” – bibliografia*; *Wieczory autorskie w księgarni Libella*; *Pavilon Record Company – wytwórnia płyt*; *Wystawy w Galerie Lambert (lata 1959–1988)* (współaut. Mirosław Adam Supruniuk); *Bibliografia publikacji poświęconych Libelli, Galerie Lambert oraz Zofii i Kazimierzowi Romanowiczom (bez prac na temat pisarstwa Zofii Romanowiczowej)* (uzup. Anna Supruniuk). W: *Libella. Galerie Lambert. Szkice i wspomnienia*. Red. i oprac. Mirosław A. Supruniuk. Toruń 1998, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Zestawienia te wymagają jednak weryfikacji i uzupełnień – zob. Mirosław A. Supruniuk: *Nowe rozdanie. Polskie artystki w Galerie Lambert Zofii i Kazimierza Romanowiczów*. „Archiwum Emigracji” 2012, z. 1/2, s. 149.

które bezpośrednio odnoszą się do Zofii Romanowiczowej, zawierając przynajmniej wzmiankę na jej temat, lub, jeśli wzmianki nie zawierają, w istotny sposób oświetlają jej życie oraz działalność zawodową i artystyczną. W części bibliograficznej nie uwzględniono również manuskryptów i maszynopisów, szerzej, materiałów niepublikowanych, zarówno autorstwa Romanowiczowej, jak i do niej się odnoszących. Ich najbogatszy zbiór znajduje się w Archiwum Emigracji w Bibliotece Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. W jego skład wchodzi m.in. Archiwum Zofii Romanowiczowej⁶ (zawierające pośród licznych materiałów niedrukowane, młodzieńcze wiersze pisarki oraz rękopis nieukończonej powieści *Uwertyury*), Archiwum Libelli i Galerie Lambert. Materiały związane z Romanowiczową znajdują się także w kolekcjach osobowych: Wacława Iwaniuka, Konstantego Aleksandra Jeleńskiego, Tamary Karren-Zagórskiej, Olgi Scherer oraz w Archiwum „Wiadomości”⁷. Część archiwum Libelli i Galerie Lambert przechowuje ponadto Biblioteka Polska w Paryżu⁸. W bibliografii nie ujęto też – znajdujących

⁶ Dokumenty pochodzące z Archiwum Zofii Romanowiczowej oznaczane są w niniejszej książce zgodnie z konwencją przyjętą przez Archiwum Emigracji: AE – Archiwum Emigracji, ZR – Archiwum Zofii Romanowiczowej, cyfra rzymska – numer segregatora. Całe archiwum pisarki zawarte jest w pięćdziesięciu segregatorach.

⁷ Zob. *Zbiory i prace dotyczące emigracji i Polonii w Bibliotece Uniwersyteckiej oraz Książnicy Miejskiej w Toruniu. Informator*. Oprac. Mirosław Adam Supruniuk. Toruń 1999, Biblioteka Narodowa, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika; *Inwentarz Archiwum „Wiadomości” (1946–1981) oraz archiwów: „Wiadomości Polskich, Politycznych i Literackich” (1940–1944), Nagrody „Wiadomości” (1958–1990) i Mieczysława Grydzewskiego (1939–1971)*. Oprac. Mirosław Adam Supruniuk, Aneta Jadowska i Marta Karpińska. Wstępem opatrzył Mirosław A. Supruniuk. Toruń 2006, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

⁸ Zob. Zofia Romanowicz: *Resumé*. W: *Libella, Galerie Lambert. Szkice i wspomnienia*, dz. cyt., s. 235; Ewa Rutkowska (kierowniczka działu rękopisów i archiwów Biblioteki Polskiej w Paryżu): listy elektroniczne do Arkadiusza Morawca z 19 IX i 1 X 2013 r. (w posiadaniu adresata; w drugim z tych listów Rutkowska pisze: „Archiwum Galerii zawiera dokumentację wystaw

się w archiwum twórczości obozowej Aleksandra Kulisiewicza (stanowiącego od 1990 r. własność United States Holocaust Memorial Museum w Waszyngtonie) – rękopisów wierszy skomponowanych przez Romanowiczową (wówczas Górską) w obozach koncentracyjnych Ravensbrück i Neu-Rohlau⁹.

Bibliografię Zofii Romanowiczowej, zarówno podmiotową, jak i przedmiotową, uporządkowano chronologicznie, z podziałem na poszczególne lata. W obrębie roku zastosowano układ alfabetyczny, przy czym w przypadku bibliografii podmiotowej jest on realizowany w ramach następujących, wyodrębnionych działów:

- I. Proza literacka¹⁰
- II. Poezja

i korespondencję wzajemną dotyczącą ich organizowania, wycinki prasowe, zdjęcia, zaproszenia... Są to materiały z lat sześćdziesiątych, siedemdziesiątych i osiemdziesiątych”).

⁹ W archiwum tym znajdują się rękopisy (odnotujmy je w tym przypisie) następujących wierszy Górskiej: *Jesienią*, *Modlitwa*, *Tak ciężko mi...* (powst. w Ravensbrück, 1942, rps na podst. zeszytu obozowego Heleny Soleckiej, sygn. PO/49), *Choinka*, *Co dzień z pracy wracając*, *Nie gaśnij we mnie*, *W ogródku* (powst. w Ravensbrück, ok. 1942–1943, rps na podst. zeszytu obozowego Marii Masłowskiej, sygn. PO/49), *Nie pamiętam* (powst. w Ravensbrück, ok. 1942–1943, sygn. PO/49), *** [Obudź się serce moje rano...] (powst. w Neu-Rohlau, 15 IV 1945, sygn. PO/37), *** [Zamilkła nuta mazurka – otośmy stanęli...] (powst. w Neu-Rohlau, Wielkanoc [1 IV] 1945, sygn. PO/37).

¹⁰ Pod pojęciem „prozy literackiej” rozumie się tutaj utwory *stricte* literackie, tj. posługujące się fikcją, względnie z wyeksponowaną funkcją estetyczną. Należy też dodać, że Romanowiczowa ma w swoim dorobku opowieści kryminalne, drukowane pod pseudonimami, w odcinkach, w ukazującym się w Brukseli w latach 1949–1950 tygodniku „Co tydzień powieść”. Były to małego formatu zeszytiki, liczące 18 stron każdy i zawierające jeden romans i jeden kryminał, ciągnące się przez kilka kolejnych numerów (przykładowe tytuły: *Wieczór na przedmieściu*, *Morderca w jasnym palcie*). Romanowiczowa nie była jedynym autorem publikującym w tej serii. Tychże dokonań pisarki w bibliografii nie odnotowano, gdyż nie udało się rozszyfrować używanych przez nią pseudonimów („każda moja powieść była pod innym pseudonimem”

- III. Teksty paraliterackie i nieliterackie¹¹
- IV. Programy telewizyjne i radiowe¹²
- V. Prace redakcyjne
- VI. Twórczość przekładowa (na język polski)
- VII. Przekłady utworów pisarki
- VIII. Wywiady i rozmowy z pisarką
- IX. Nagrody, wyróżnienia, odznaczenia¹³

W bibliografii przedmiotowej uwzględniono polskie i obcojęzyczne publikacje dotyczące życia i twórczości Romanowiczowej: książki, rozdziały książek, artykuły, recenzje i noty, ponadto zaś audycje radiowe, filmy oraz materiały ikonograficzne.

Bibliografię sporządzono za okres od 1937 r., tj. od debiutu pisarki utworem *Uśmiechasz się, Markizo...*, ogłoszonym pod pseudonimem

– stwierdza Romanowiczowa w niepublikowanej rozmowie z Arkadiuszem Morawcem przeprowadzonej 7 XII 2002 r. w Paryżu). Jadwiga Szmidt, kierowniczka Biblioteki Polskiej w Londynie, informuje (w liście elektronicznym do Arkadiusza Morawca z 11 III 2003 r., w posiadaniu adresata), iż niemożliwe jest odgadnięcie, pod którym z nazwisk ukrywała się Romanowiczowa. W przywołanej rozmowie z Morawcem pisarka nie zechciała ich ujawnić, względnie nie potrafiła tego uczynić; wprawdzie nie wyparła się tych publikacji, ale uznała je za nieistotne, tworzone dla zarobku. Danuta Kossowska stwierdziła jednak (w 1985 r.): „Szły do czytelników pod różnymi pseudonimami i dziś autorka rozpytuje wokół i szuka tych niedocenionych »dzieci«. Jeżeli ktoś ma gdzieś na półce taką niby brukową, a na pewno dobrze napisaną powieść (dobry pisarz nie może pisać źle) niech ją prześle do »Libelli«. Zrobi przyjemność autorce” (taż: *O paryskiej „Libelli”*. „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1985, nr 28, dod. „Tydzień Polski”, nr 5, s. 9). W Archiwum Zofii Romanowiczowej znajdują się listy Zdzisława Jagodzińskiego z 1 i 10 III 1993 r., adresowane do pisarki, potwierdzające, że – istotnie – próbowała ona dotrzeć do tych publikacji sprzed lat (AE/ZR/XLVII).

¹¹ W tym tekсты metaliterackie: naukowe i popularnonaukowe.

¹² Odnotowano programy radiowe zrealizowane przez Romanowiczową, programy radiowe z jej udziałem, a także radiowe i telewizyjne adaptacje jej twórczości – zarówno oryginalnej, jak i przekładowej.

¹³ Tutaj (tj. w dziale IX), nie zaś w bibliografii przedmiotowej, wymieniono również źródła dokumentujące owe wyrazy uznania.

„Claudia” na łamach radomskiego czasopisma młodzieży szkół średnich „Głosy Sztubackie”, do końca roku 2013.

Podstawą prezentowanego opracowania są następujące źródła bibliograficzne¹⁴:

– Bartelski Lesław M.: *Polscy pisarze współcześni 1939–1991. Leksykon*. Warszawa 1995, PWN (hasło *Romanowiczowa Zofia*);

– *Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut”. Słownik współczesnych pisarzy polskich*. Seria 2. Oprac. zespół pod red. Jadwigi Czachowskiej. T. 2. Warszawa 1978, Państwowe Wydawnictwo Naukowe (hasło *Romanowiczowa Zofia*); t. 3. Warszawa 1980, Państwowe Wydawnictwo Naukowe (hasło *Romanowiczowa Zofia*);

– *Bibliografia literatury tłumaczonej na język polski wydanej w latach 1945–1976*. Red. nacz. Stanisław Bębenek. [T.] 1. Warszawa 1977, Czytelnik;

– *Bibliografia publikacji poświęconych Libelli, Galerie Lambert oraz Zofii i Kazimierzowi Romanowiczom (bez prac na temat pisarstwa Zofii Romanowiczowej)*. Oprac. Aleksandra Olszewska. Uzup. Anna Supruniuk. W: *Archiwum Emigracji. Źródła i materiały do dziejów emigracji polskiej po 1939 roku*. Pod red. Stefanii Kossowskiej i Mirosława A. Supruniuka. T. 3: *Libella. Galerie Lambert. Szkice i wspomnienia*. Red. i oprac. Mirosław A. Supruniuk. Toruń 1998, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika;

– „Bibliografia Województwa Radomskiego” [za lata 1975–1998]. Radom 1976–2004, Radomskie Towarzystwo Naukowe.

– „Bibliografia Zawartości Czasopism”. Warszawa 1948–2004, Biblioteka Narodowa; „Artykuły z czasopism polskich (MARC21, 2005–)” [online], <http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?BM=25> [dostęp 31.12.2014];

– „Bulletin Critique du Livre Français” [za lata 1961, 1971, 2001, 2002];

– Czachowska Jadwiga, Dorosz Beata: *Literatura i krytyka poza cenzurą 1977–1989 (Bibliografia druków zwartych)*. Wrocław 1991, Wiedza o Kulturze;

¹⁴ Wykazano tu pozycje najważniejsze, przy tym wyłącznie te, w których znaleziono jakiegokolwiek zapisy dotyczące Romanowiczowej.

- Czachowska Jadwiga, Maciejewska Maria Krystyna, Tyszkiewicz Teresa: *Literatura polska i teatr w latach II wojny światowej. Bibliografia*. T. 2. Wrocław 1984, Zakład Narodowy im. Ossolińskich (hasło *Romanowiczowa Zofia*);
- Danilewicz-Zielińska Maria: *Bibliografia: „Kultura” (1958–1973), „Zeszyty Historyczne” (1962–1973), działalność wydawnicza (1959–1973)*. Paryż 1975, Instytut Literacki;
- Danilewicz-Zielińska Maria: *Bibliografia: „Kultura” (1974–1980), „Zeszyty Historyczne” (1974–1980), działalność wydawnicza (1974–1980)*. Paryż 1981, Instytut Literacki;
- Danilewicz-Zielińska Maria: *Bibliografia: „Kultura” (1981–1987), „Zeszyty Historyczne” (1981–1987), działalność wydawnicza (1981–1987)*. Paryż 1989, Instytut Literacki;
- *Inwentarz Archiwum „Wiadomości” (1946–1981) oraz archiwów: „Wiadomości Polskich, Politycznych i Literackich” (1940–1944), Nagrody „Wiadomości” (1958–1990) i Mieczysława Grydzewskiego (1939–1971)*. Oprac. Mirosław Adam Supruniuk, Aneta Jadowska i Marta Karpińska. Wstępem opatrzył Mirosław A. Supruniuk. Toruń 2006, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika;
- Jamrozek-Sowa Anna: *Życie powtórzone. O pisarstwie Zofii Romanowiczowej*. Rzeszów 2008, Stowarzyszenie Literacko-Artystyczne „Fraza” (część *Bibliografia (obszerny wybór)*);
- Kandziora Jerzy, Szymańska Zyta, przy współudz. Tokarzówny Krystyny: *Bez cenzury 1976–1989. Literatura, ruch wydawniczy, teatr. Bibliografia*. Pod red. Jerzego Kandziory. Warszawa 1999, Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich;
- Klimaszewski Bolesław, Nowakowska Ewa R., Wyskiel Wojciech: *Mały słownik pisarzy polskich na obczyźnie 1939–1980. Praca zbiorowa*. Pod red. Bolesława Klimaszewskiego. Warszawa 1993, Interpress (hasło *Romanowiczowa Zofia*);
- Kłossowski Andrzej: *Instytucja spełnionej nadziei. Paryska Libella i Galeria Lambert Zofii i Kazimierza Romanowiczów*. Warszawa 1994–1995, Biblioteka Narodowa;
- Kowalik Jan: *„Kultura” 1947–1957. Bibliografia zawartości treści, działalność wydawnicza (1946 – maj 1959)*. Paryż 1959, Instytut Literacki;

- Kozarynowa Zofia: *Przekłady z języków obcych*. W: *Literatura polska na Obczyźnie 1940–1960. Praca zbiorowa*. Wyd. staraniem Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie pod red. Tymona Terleckiego. T. 2. Londyn 1965, B. Świdorski;
- „Kultura” [Paryż] 1996–2000 (zawartość poszczególnych tomów);
- Kultura paryska [online], <http://kulturaparyska.com> [dostęp 31.12.2014];
- *Literatura polska w przekładach 1990–2000*. Pod red. Danuty Bilikiewicz-Blanc i Tomasza Szubakiewicza przy współpr. Beaty Capik i Anny Kozłowicz. Warszawa 2000, Biblioteka Narodowa;
- *Polonica zagraniczne. Bibliografia za okres od września 1939 do 1955 roku*. T. 1–5 (t. 1 oprac. zespół pod red. Janiny Wilgat, t. 2–5 zred. Danuta Bilikiewicz-Blanc). Warszawa 1975–2003, Biblioteka Narodowa;
- „Polonica Zagraniczne. Bibliografia” [za lata 1956–2006]. Warszawa 1960–2010, Biblioteka Narodowa; „Polonica zagraniczne (1993–)” [online], <http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?BM=11> [dostęp 31.12.2014];
- „Polska Bibliografia Literacka” [za lata 1944–1988]. Wrocław 1957, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Warszawa 2000, Instytut Badań Literackich; „Materiał dostępny za lata 1988–2000” [online]: <http://pbl.ibl.poznan.pl/dostep/> [dostęp 31.12.2014];
- Polskie Radio – serwis archiwalny „Radia Wolności” [online], <http://www.polskieradio.pl/68,Radia-Wolnosci> [dostęp 31.12.2014];
- „Przekłady literatury polskiej (1971–)” [online], <http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?BM=29> [dostęp 31.12.2014];
- „Przewodnik Bibliograficzny. Urzędowy Wykaz Druków Wydanych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. 1944–1947”. Warszawa 1955, Biblioteka Narodowa – Instytut Bibliograficzny; „Przewodnik Bibliograficzny. Urzędowy Wykaz Druków Wydanych w Rzeczypospolitej Polskiej” [za lata 1946–2000]. Warszawa 1946–2001, Biblioteka Narodowa – Instytut Bibliograficzny; „Przewodnik bibliograficzny (MARC-21, 1973–)” [online], <http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?BM=23> [dostęp 31.12.2014];
- „Rocznik Literacki” [za lata 1955–1984]. Warszawa 1956–1991, Państwowy Instytut Wydawniczy;

- Ryll Ludomira, Wilgat Janina: *Polska literatura w przekładach. Bibliografia 1945–1970*. Słowo wstępne Michał Rusinek. Warszawa 1972, Agencja Autorska (hasło *Romanowiczowa Zofia*);
- *Słownik pisarzy polskich na obczyźnie*. „Pamiętnik Literacki”, t. 3 (1980) (hasło *Romanowiczowa Zofia*);
- *Słownik pseudonimów pisarzy polskich XV w. – 1970 r.* Oprac. zespół pod red. Edmunda Jankowskiego. T. 4. Wrocław 1996, Zakład Narodowy im. Ossolińskich (hasło *Romanowiczowa Zofia*);
- Supruniuk Anna, Supruniuk Mirosław Adam: *Bibliografia: „Kultura” (1988–1996), „Zeszyty Historyczne” (1988–1996), działalność wydawnicza (1988–1996)*. Paryż 1997, Instytut Literacki;
- „Wiadomości” [Londyn] 1946–1981 (*Wykaz treści za poszczególne lata*);
- *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik biobibliograficzny*. Oprac. zespół pod red. Jadwigi Czachowskiej i Alicji Szalagan. T. 7. Warszawa 2001, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne (hasło *Romanowiczowa Zofia*); t. 10. Warszawa 2007, Fundacja „Akademia Humanistyczna”, Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich (hasło *Romanowiczowa Zofia*);
- *Zbiory i prace dotyczące emigracji i Polonii w Bibliotece Uniwersyteckiej oraz Książnicy Miejskiej w Toruniu. Informator*. Całość oprac. Mirosław Adam Supruniuk. Autorzy i współaut. Anna Bogołowska [i in.]. Toruń 1999, Biblioteka Narodowa, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika;
- Zieliński Jan (Kowalski Jan): *Leksykon polskiej literatury emigracyjnej*. Wyd. 2 popr. i poszerz. Lublin [1990], FIS, Unipress (hasło *Romanowiczowa (Górska) Zofia*);
- „Życie” [Londyn] 1947–1959 (wykazy treści za poszczególne lata – zawarte w numerze ostatnim niektórych roczników).

Autor opracowania przeprowadził kwerendy w Bibliotece Narodowej, Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego, Bibliotece Publicznej m. st. Warszawy, Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu i znajdującym się w niej Archiwum Emigracji, w Bibliotece Uniwersytetu Łódzkiego, Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Łodzi, Miejskiej Bibliotece Publicznej im. Józefa A. i Andrzeja S. Załuskich w Radomiu. Niemal

całość materiału zawartego w prezentowanej bibliografii została opisana z autopsji.

Opis bibliograficzny książek został sporządzony według przepisów normy PN-82/N-01152.01 (z późniejszą zmianą PN-N-01152-1/A1: 1997), opis wydawnictw ciągłych – według PN-N-01152-2: 1997, opis dokumentów dźwiękowych – według PN-85/N-01152.07, opis filmów – według PN-N-01152-12: 1994, opis dokumentów elektronicznych – według PN-N-01152-13: 2000. Występujące w opisie skróty wyrazów i wyrażeń typowych zredagowano zgodnie z PN-85/N-01158; rozwinięcie skrótów zamieszczono na początku bibliografii.

W zakończeniu książki znajdują się trzy indeksy: indeks utworów Zofii Romanowiczowej, indeks utworów przez nią przetłumaczonych oraz indeks osób. Indeksy pierwszy i trzeci uwzględniają utwory oraz nazwiska pojawiające się we wszystkich partiach książki, tj. we *Wstępie*, w *Szkicu biograficznym*, w *Recepcji twórczości* i w *Bibliografii*, natomiast indeks drugi wyszczególnia jedynie utwory zawarte w części bibliograficznej.

Teksty pisarki podpisywane były – zarówno przez nią samą, jak i przez redaktorów oraz wydawców – następująco: Zofia Górską, Z. Górską, Z. G., Zofia Górską-Romanowiczową, Zofia Gorską-Romanowicz, Zofia Romanowicz-Gorską, Z. R., najczęściej jednak Zofia Romanowiczowa, przy czym przekłady jej książek opatrzone są podstawową formą nazwiska: Romanowicz. Ponadto, publikując swoje pierwsze teksty, autorka używała pseudonimu „Claudia” oraz być może „Claudius”, zaś nieliczne recenzje wystaw prezentowanych w Galerii Lambert podpisała jako „Galerniczka”¹⁵. Nie znamy, niestety, o czym

¹⁵ Pseudonimem „Claudius” sygnowane są dwa wiersze (w niniejszej bibliografii nieuwzględnione) wydrukowane w numerze 3 (11) „Głosów Sztubackich” z 1937 r.: *Ludzie* oraz *Przyjdźcie słowa*. W liście do Arkadiusza Morawca z 17 X 2002 r. (list w posiadaniu adresata) Romanowiczowa stwierdza: „»Claudia« i »Claudius« to faktycznie mój pseudonim”, jednak w rozmowie przeprowadzonej z nią przez Morawca 7 XII 2002 r. przyznała, że nie ma absolutnej pewności, czy „Claudius” należy do niej (zapis rozmowy w posiadaniu autora). Wiele lat wcześniej, w szkicu *Moje „Próby i zamiary”*

już wspomniano, pseudonimów, którymi Romanowiczowa opatrywała drukowane w odcinkach opowieści kryminalne.

W przypisach do części pierwszej i drugiej opracowania nie podano miejsca wydawania czasopism; odpowiednie informacje zawarte są w części trzeciej – w *Wykazie uwzględnionych czasopism*.

* * *

Autor pragnie podziękować dr Annie Jamrozek-Sowie – za rozmowę na temat twórczości Zofii Romanowiczowej; prof. Krzysztofowi Dybciakowi – za uwagi zawarte w recenzji wydawniczej; prof. Barbarze Romanowicz – za cenne materiały ikonograficzne; Ewie Rutkowskiej z Biblioteki Polskiej w Paryżu oraz Jadwidze Szmidt z Biblioteki Polskiej POSK w Londynie – za pomocne informacje. Za dostęp do materiałów związanych z pisarką oraz wyrażenie zgody na zamieszczenie w niniejszej książce ich reprodukcji autor wyraża wdzięczność dr. hab. Mirosławowi A. Supruniukowi z Archiwum Emigracji w Toruniu oraz Wojciechowi Sikorze ze Stowarzyszenia „Instytut Literacki Kultura”. Dziękuje też Bliskim – za wszystko, najserdeczniej.

(„Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1965, nr 253, dod. „Tydzień Polski”, nr 43, s. 5) Romanowiczowa stwierdziła, że „Claudia” to jedyny pseudonim, jakiego kiedykolwiek używała (nie jest to jednak stwierdzenie ścisłe, o czym przekonują wspomniane, opublikowane w 1964 r., recenzje podpisane: „Galerniczka”). Pseudonim „Claudius” najprawdopodobniej należy do jej szkolnej koleżanki, Wandy Polakowskiej (po wyjściu za mąż w 1942 r. – Szczawińskiej).

CZĘŚĆ I

SZKIC BIOGRAFICZNY

Radom

Felicja Zofia Romanowicz, z domu Górńska, na co dzień używająca drugiego imienia¹, przyszła na świat w Radomiu 18 października 1922 r. jako córka Zygmunta Górskiego (ur. 10 grudnia 1897 r. w Radomiu), urzędnika w przedsiębiorstwie prywatnym i Marianny ze Stolińskich (ur. 1 grudnia 1898 r. we wsi Goździków, położonej między Przysuchą a Opocznem). Została ochrzczona 3 grudnia tego samego roku w miejscowym kościele pw. Opieki Najświętszej Maryi Panny. Jej rodzicami chrzestnymi byli Kazimierz Stoliński (brat matki) oraz Feliksa Lisicka (siostra ojca)². Felicja

¹ Romanowiczowa po raz pierwszy wspomniała o sobie jako o Felicji bardzo późno, w felietonie opublikowanym w 1999 r. (taż: *List z Burgundii. Wybory europejskie*. „Odra” 1999, nr 9, s. 121). Jeszcze później te faktyczne dane osobowe, dotyczące imion, uwzględnili badacze – zob. Katarzyna Chmielewska: *Twórczość poetycka Zofii Górskiej-Romanowiczowej*. „Studia Filologiczne Akademii Świętokrzyskiej”, t. 15 (2002), s. 171, przyp. 1; Małgorzata Ptasińska-Wójcik: *Inwigilacja Instytutu Literackiego przez Służbę Bezpieczeństwa w czasach Gomułki*. W: *Aparat bezpieczeństwa wobec emigracji politycznej i Polonii*. Pod red. Ryszarda Terleckiego. Warszawa 2005, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu, s. 156; Anna Jamrozek-Sowa: *Życie powtórzone. O pisarstwie Zofii Romanowiczowej*. Rzeszów 2008, Stowarzyszenie Literacko-Artystyczne „Fraza”, s. 377; Alice-Catherine Carls: „*In memoriam*” Felicja Zofia Górńska Romanowicz (1922–2010). „Archiwum Emigracji” 2010, z. 1/2, s. 343.

² Zob. Anna Jamrozek-Sowa: *Życie powtórzone...*, dz. cyt., s. 377 (tutaj cytowany jest akt chrztu). Zawarty w książce Jamrozek-Sowy rozdział *Zofia Romanowiczowa – biogram* (s. 377–425) jest najrzetelniejszym z istniejących źródłem informacji na temat biografii pisarki. W prezentowanym w niniejszym opracowaniu biogramie wykorzystano ustalenia badaczki, zwłaszcza dotyczące rodzinnych koligacji oraz młodości Zofii Górskiej.

Zofia³ miała dwie siostry – Helenę (ur. 1925)⁴ i Barbarę (ur. 1928) – oraz trzech braci: Tadeusza (ur. 1932), Andrzeja (ur. 1938)⁵ i Zygmunta (ur. 1941), urodzonego już po śmierci ojca.

Ojciec przyszłej pisarki od najmłodszych lat związany był z ideą niepodległości Polski. W 1905 r. uczestniczył w strajku szkolnym, w roku 1914 został członkiem Radomskiej Organizacji Niepodległościowej. W czasie pierwszej wojny światowej działał w Polskiej Organizacji Wojskowej. Do 1921 r. służył w szeregach Wojska Polskiego, kształcąc się w trakcie służby w Szkole Oficerów Rachunkowych. Następnie, w cywilu, pracował jako urzędnik, najpierw prawdopodobnie w radomskim magistracie, później zaś, od drugiej połowy lat dwudziestych, jako główny buchalter w radomskiej fabryce Wyrobów Szamotowych i Kamionkowych „Marywil”. Matka Zofii ukończyła Szkołę Ochroniarek (tj. przedszkolek).

Fot. 1. Zygmunt i Marianna Górscy z córkami, Barbarą i Zofią (z prawej), ok. 1929 r.

Rodzice Zofii mieszkali w Radomiu w kamienicy przy ulicy Żeromskiego 82 (budynek ten dziś już nie

³ W dalszej partii prezentowanej książki w odniesieniu do pisarki używane jest imię Zofia.

⁴ Helena zmarła bardzo wcześnie, w 1926 r. (w akcie zgonu widnieje imię Halina, zaś na nagrobku Hania).

⁵ Zofia poświęciła temu, zmarłemu w 1940 r., bratu niezatytułowany wiersz: *** [Już umarł, oczy stygną...], opatrzony datą 9 III 1940 (maszynopis, AE/ZR/III).